

Rv 26/47 sträckan Mokällan - Spåneryd

Arkeologisk utredning, steg 1 och 2, inför ombyggnation
av rv 26/47, inom flera fastigheter, Nykyrka och Sandhems
socknar i Mullsjö kommun, Jönköpings län

Rv 26/47 sträckan Mokällan - Spåneryd

Arkeologisk utredning, steg 1 och 2, inför ombyggnation
av rv 26/47, inom flera fastigheter, Nykyrka och Sandhems
socknar i Mullsjö kommun, Jönköpings län

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning och metod	7
Topografi	8
Fornlämnings- och kulturmiljö	8
Tidigare undersökningar	9
Resultat	9
Kompletterande inventering, steg 1	9
Härstorp	9
Hallavadet-Kungaliden	9
Björstorp-Slåtterna	9
Utredning, steg 2	10
Boplatsläge (Id 114) vid Mokällan	10
Stensättning L2021:3148	11
Stensättning L2021:3149	14
Bytomt/gårdstomt L2021:3185 vid Härstorp	15
Boplatsläge (Id 122) vid Björstorp	18
Boplatsläge (Id 133) vid Paris	19
Lägenhetsbebyggelse L2021:3171, Källeberg	19
Lägenhetsbebyggelse L2021:3172, Sjöbergs	21
Grav markerad av sten/block, L1972:4805	22
Fynd	24
Utvärdering av undersökningsplanen	24
Administrativa uppgifter	25
Referenser	26
Arkiv	26
Kartmaterial	26
Tryckta källor och litteratur	26

Bilagor

Bilaga 1. Härstorp i de äldre kartorna	27
Bilaga 2. Planer, den kompletterande steg 1-utredningen	29

DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14 §§ i Kulturmiljölagen samt genom direktiv och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markingrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

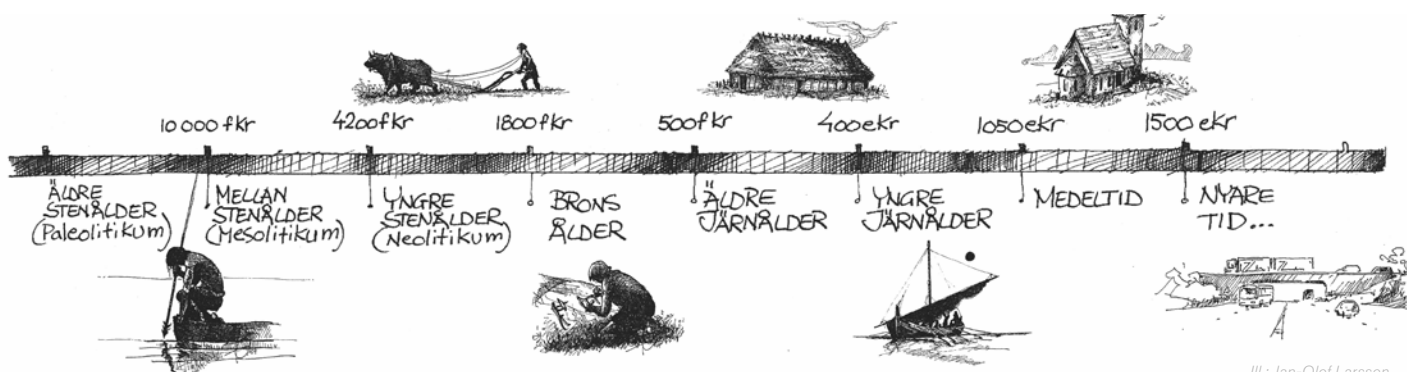
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornfynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

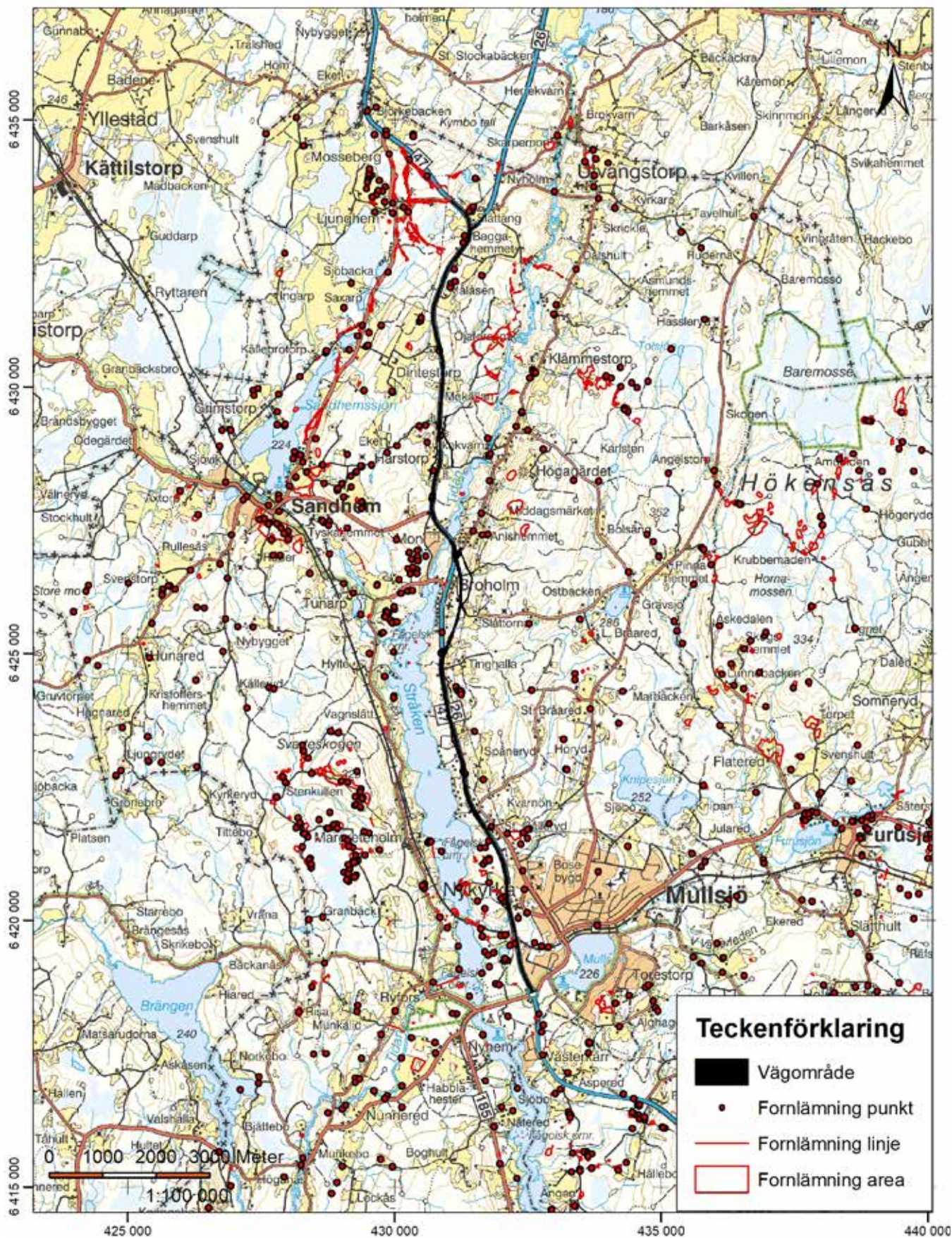
Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Sammanfattning

Med anledning av trafikverkets planer på en ombyggnation av rv 26/47, sträckan Mullsjö-Slättäng har en kompletterande utredning steg 1, samt en utredning steg 2 genomförts av Jönköpings läns museum. Gällande steg 2 utredningen var det följande platser som var aktuella: boplatsläge vid Mokällan Id114, stensättning/möjlig fornlämning L2021:3148–49, Härstorps gamla by/gårdstomt L2021:3185, boplatsläge vid Björstorp Id 122, lägenhetsbebyggelser vid Spåneryd L2021:3171–72 och grav markerad av rest sten/block L1972:4805.

Steg 2-utredningen gjordes genom sökschaktning, provrutsgrävning och metalldetektering. Det påträffades varken fynd, konstruktioner eller anläggningar som kunde påvisa att lämningar fanns på platsen.

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 2dN, 64E 2dS och 64E 3dS. Skala 1:100 000. Vägområdet är svartmarkerat.

Inledning

I maj och september 2022 har en arkeologisk utredning, etapp 1 och 2, genomförts av Jönköpings läns museum utmed rv 26/47 norr om Mullsjö. Anledning till utredningen var Trafikverkets planer på en ombyggnation av sträckan Slättäng–Mullsjö.

Beställare av uppdraget var Trafikverket och ansvarig för fält- och rapport var Anna Ödeén, antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Inom utredningen skulle först en kompletterande inventering eller utredning steg 1, genomföras vid Broholm. En sammanlagd sträcka på omkring 3 kilometer och med en bredd av 10–15 meter inventerades i maj 2022 (Jlm dnr 2022-302, bilaga 2). Inför steg 2 utredningen var det nio platser som var aktuella. En av dessa, boplatsläge Id 133 vid fastigheten Paris, utgick dock efter samråd med Länsstyrelsen. De åtta ytor som utreddes genom sökschaktning och rutgrävning utgjorde sammanlagt en yta av omkring 7 000 m².

Målsättning och metod

Målsättningen med utredningen var att ta reda på om det fanns fornlämningar som skulle komma att beröras av ombyggnationen av vägen. Syftet var också att resultatet av utredningen skulle kunna användas av Länsstyrelsen vid fortsatt tillståndsprövning samt inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder.

För att nå denna målsättning genomfördes först en kompletterande utredning, steg 1, genom inventering i fält. Den steg 2-utredning som därefter genomfördes gjordes genom sökschaktning med maskin, provrutsgrävning för hand samt metalldetektering. Schakt och provrutor mättes in digitalt med nätverks-RTK.

Figur 2-3. Nedan till vänster: Arbetsbild, Kristina gräver en provruta vid Björstorp. Nedan till höger: Arbetsbild, Clara mäter in schakt och Kristina rensar vid Härstorp.

Topografi

De nu aktuella utredningsområden låg mellan Mokällan i norr och Spåneryd i söder, mellan dessa är det omkring 7 kilometer fågelvägen. Sträckan löper i den norra delen parallellt och väster om Tidans dalgång. Vid Broholm korsar vägen Tidan som där går över i Björsjön och Stråken. De södra utredningsområdena ligger öster om Stråken.

Omgivande landskap till de aktuella utredningsområdena utgörs till största delen av ett skogsbeklätt landskap men med mindre åkrar och hagmarker tillhörande ensamliggande gårdar insprängda. Skogen består till övervägande del av barrskog, både äldre och nyplanterad och terrängen är kuperad med grusåsar eller drumlinor och mindre dödisgropar.

Berggrunden utgörs främst av granit och jordarten är till övervägande del sandiga och grusiga isälvsavlagringar.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Den vägsträcka som idag betecknas rv 26/47 har varit i bruk under långa tider, även om den förflyttats något i sidled genom århundradena. Vi såg också spår efter parallella vägar, av skiftande ålder och utseende vid vår inventering 2021. Som brukligt har det också funnits ett stort antal täkter utmed vägen, eftersom sand och grus har använts för förbättring och lagning. Till kommunikationsstråk får vi också räkna Stråken och Tidan, två vattenvägar som löper parallellt med rv 26/47. Just vattenvägarna har varit forna tiders motorvägar, ett snabbt och smidigt sätt att ta sig fram i landskapet.

I närområdet till vårt utredningsområde och dess norra del ligger välkända lämningar förknippad med just kommunikation - hålvägssystemen som är en del av Eriksgatuleden, L1972:9296 med flera. Det är Sveriges största hålvägssystem och det rör sig om en mängd, ofta parallella, hålvägar som har bildats i de lätta sand- och grusjordarna av resande till fots och häst. Stigarna är minst 1000 år gamla, troligen äldre.

En annan lämningstyp som visar på vägsträckans ålder, även om de är yngre än hålvägarna, är den stora mängd vägmärken vi påträffat under fältarbetet, både milstenar och väghållningsstenar.

I södra delen av området på tallmoarna norr och väster om Mullsjö finns sedan tidigare ett stort antal kolningsanläggningar registrerade. Det rör sig om spår efter kolning i form av kolningsgropar, kolbottnar och grunder till kolarkojor. Kolbottnarna visar på närheten till Ryfors bruk som fick sina privilegier från Bergskollegiet 1742. Först i slutet av 1700-talet flyttade man masugnsdriften till bygden. Under tidigt 1800-tal utökades privilegierna och därmed också stångjärnssmidet (Börjesgård, Gustafsson och Nordström 2000).

Tidigare undersökningar

Det har inte gjorts några större arkeologiska undersökningar i området eller i dess närhet tidigare. Däremot har några inventeringar genomförts. 1999–2000 gjordes en kulturhistorisk inventering av Mullsjö kommun, som berörs under "Fornlämnings- och kulturmiljö" (Börjesgård, Gustafsson och Nordström 2001). I projektet "Skog och Historia" inventerades skogsmark i bland annat Nykyrka och Sandhems socknar 2005–2006 (Engman, Lorentzon och Wennerberg 2008).

Förutom dessa är det den inledande steg 1-utredningen utmed vägsträckan, som genomfördes våren 2021, som är relevant inom detta arbete (Ödeén 2021).

Resultat

Kompletterande inventering, steg 1

Sedan den första inventeringen som genomfördes våren 2021 har vissa delsträckor ändrats något och några kommit till. Föreliggande utredning startade upp med att dessa inventerades okulärt i fält (bilaga 2).

Härstorp

Väster om det tidigare utredningsområdet hade en mindre sträcka tillkommit. Den var 300 meter lång och 5–10 meter bred och gick till största delen på befintlig byväg eller i åkermark. Södra delen gick genom hagmark och passerade ett mindre vattendrag i södra delen.

Vid inventeringen påträffades inga synliga lämningar. I norra delen tangerar den nya vägsträckan Härstorps gamla gårdstomter. Dessa var redan en del av steg 2 inom föreliggande utredning.

Hallavadet-Kungaliden

Sträckan som inte hade inventerats tidigare var omkring 300 meter lång och 15–20 meter bred.

I södra delen utgjordes den till stor del av en befintlig skogsväg och i den norra delen av äldre tallskog. Nordligaste änden bestod av ett sankare område. På sträckan påträffades inga lämningar eller områden som indikerade äldre boplatslägen.

Björstorp-Slåtterna

Den nya sträckan var omkring 1,2 kilometer lång och 15–30 meter bred. I norra delen gick den genom äldre granskog och bestod till största delen av en skogsväg. I den centrala delen gick den delvis över i betesmark, vilken innehöll sentida röjningsrösen, men vilka alltså ännu var i bruk och därför inte omfattas av kulturmiljölagen. Sedan följde vägsträckan västra kanten av en ledningsgata med björksly och hasselbuskar. Där påträffades en stenmur cirka 60 meter lång i nordöstlig-sydvästlig riktning, 1–1,5 meter bred och intill 0,7 meter hög (bilaga 2). Då stenmurar ska registreras

restriktivt har det inte gjorts i detta fallet. Intill stenmuren, men utanför vägområdet, stod en skylt som visade på platsen för en backstuga. På skylten stod: "Stretalyckan Streta backstuga på Slättorna 1786–1818". Lämnningen har registrerats och fått lämningsnummer L2022:8193, men påverkar alltså inte vägbygget. Enligt en torpinventering från Sandhem socken nämns en stuga i vilken en änka, en Lena Svensdotter, med tre barn bor (Fredriksson 1993). Stugan kallas för *Streta*.

Den sydligaste delen av sträckan gick genom ett något sankare område, med mer uppvuxen skog. Inga områden påträffades utmed sträckan som indikerade äldre boplatslägen.

Utredning, steg 2

Boplatsläge (Id 114) vid Mokällan

Vid utredningen 2021 markerades platsen som ett lämpligt boplatsläge och fick då Id 114 (Ödeén 2021). Den låg i ett platåläge intill en östsluttning strax öster om rv 26/47.

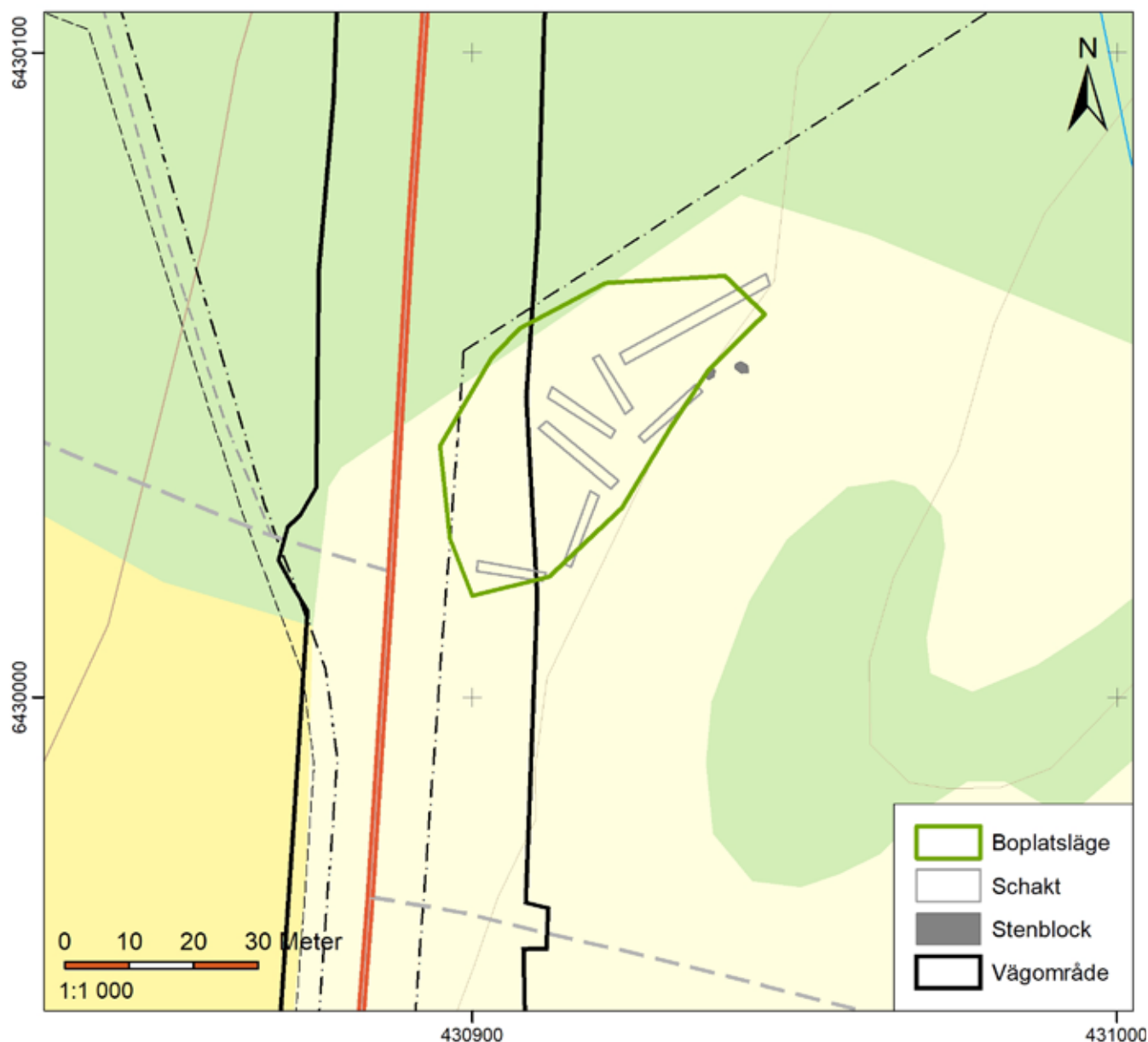
Vid den nu aktuella utredningen sökschaktades ytan, främst den östra delen som inte var lika tätvuxen med aspsly (figur 4-5). Sammanlagt grävdes omkring 100 meter schakt med en bredd av 1,20 meter. Matjordslagret var 0,1–0,3 meter djupt och bestod av brun, humös sandjord med relativt mycket sten. Undergrunden utgjordes av ljus, rödbrun sand. Ställvis gick berg upp i dagen.

Vi metalldetekterade kontinuerligt under arbetet och fann främst material som vi bedömde vara från 1900-talet, bland annat en järnkrok.

Inga konstruktioner eller anläggningar påträffades under sökschaktningen som visar på att det har legat en boplat inom den undersökta ytan.

Figur 4. Den täta vegetationen av aspsly vid Mokällan.

Stensättning L2021:3148

Lämningen hade innan utredningen statusen ”möjlig fornlämning”, men var då endast okulärt bedömd.

Den låg på norra delen av ett impediment beväxt främst med lövträd som björk och hassel. Impedimentet omgavs i norr, söder och väster av åkermark där vall växte och avgränsades i öster av rv 26/47.

Vid inventeringen 2021 beskrevs den som rund 7 meter i diameter och 0,5 meter hög med 0,3–0,6 meter stora stenar. Den var skadad av rotvälta i östra delen, där större stenar hade fläkts upp.

Vi föreliggande utredning metalledetkterades platsen för den möjliga fornlämningen och ett sökschakt drogs genom stenpackningen för att få möjlighet att se stenmaterialet samt eventuella konstruktioner som kantkedjor (figur 6). Vi kunde då konstatera

Figur 5. Plan som visar schakten vid Mokällan.

att stenmaterialet var mycket blandat och att det fanns en stor del jordfyllning bland stenarna. Det fanns också ett större jordfast block i botten av anläggningen. Inte heller några konstruktionsdetaljer kunde urskiljas. Metalldetekteringen gav endast ett recent material.

Vi kan därför konstatera att L2021:3148 inte är en fornlämning, utan ett större odlingsröse, vilket fortfarande är i bruk.

Figur 6-7. Till höger: Arbetsbild, Emma metalldetekterar vid stensättning/möjlig fornlämning L2021:3148. Nedan: Tabell över aktuella lämningar vid utredningen. Förklaring till tabellen finns på nästa sida.

Objekt nr/ lämnings- nummer	Lämningstyp	Beskrivning Forsök	Antikvarisk bedömning efter AU steg 1	Antikvarisk bedömning efter AU steg 2	insats, AU steg 2
Id 114	Ev. boplatsläge	Ej registrerad	Ej fastställd	Ej fornlämning	Sökschaktning, metall- detektering
L2021:3148	Stensättning	Ev. stensättning. Rund 7 m i diam, 0,5 m hög och 0,3-0,6 m stora stenar. Skadad av rotvälta i östra delen, där större stenar fläkts upp.	Möjlig fornlämning	Utgår	Sökschaktning, metall- detektering
L2021:3149	Stensättning	Ev. stensättning. Rund, 5 m i diam och 0,2 meter hög. Mittblock 1,5 m stort och 0,6 m högt.	Möjlig fornlämning	Utgår	Sökschaktning, metall- detektering
L2021:3185	By/gårdstomt	Läget för Härstorps gårdstomter enligt karta från 1645 och 1797.	Ingen antikvarisk bedömning	Ingen antikvarisk bedömning	Sökschaktning, metall- detektering
Id 122	Ev. boplatsläge	Ej registrerad	Ej fastställd	Ej fornlämning	Provruts- grävning
L2021:3171	Lägenhets- bebyggelse	Lägenhetsbebyggelse, torpet Källeberg enligt skylt. Inga synliga lämningar. Skylt: "Nr: 40 Källeberg 1873-1902"	Ingen antikvarisk bedömning	Ingen antikvarisk bedömning	Sökschaktning, metall- detektering
L2021:3172	Lägenhets- bebyggelse	Lägenhetsbebyggelse. Endast skylt: Sjöbergs. Inga synliga lämningar. Skylt: "Nr: 43 Sjöbergs 1789-1890".	Ingen antikvarisk bedömning	Ingen antikvarisk bedömning	Sökschaktning, metall- detektering
L1972:4805	Grav markerad av sten/block	Rest sten, till formen påminnande om milstolpe, granit, 0,9 m h, 0,4-0,5 m br uppåt avsmalnande och 0,2-0,3 m br. Ingen skönjbar inskription. N om stenen några stenar, 0,3-0,8 m st, som möjligen kan ha utgjort ett postament.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ingen antikvarisk bedömning, förstörd/ borttagen	Avbaning för hand, metall- detektering
L2022:8193	Lägenhets- bebyggelse	Uppgift om backstuga enligt skylt på platsen med texten "Stretalyckan Streta backstuga på Slåttorna 1786-1818"	Ingen antikvarisk bedömning	–	Påverkas ej av vägbygget.

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen (KML). Lämningstyperna och deras bedömning redovisas i den så kallade *Lämningstypistan* som är upprättad och ajourhållen av Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen gör den slutliga bedömningen inom ett uppdrag.

Fornlämning

Fornlämning är en lämning som är skyddad enligt kulturmiljölagen. För att kunna bedömas som fornlämning måste den vara äldre än 1850. Tre kriterier måste också vara uppfyllda; det ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Möjlig fornlämning

Möjlig fornlämning anges för lämningar som kräver vidare utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna fastställas. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte kunnat fastställa lämningens utbredning.

Ingen antikvarisk bedömning

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller helt förstörda. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

Ej fastställd

Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser till exempel boplatslägen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att eventuellt kunna finna spår som inte är synliga ovan mark.

Figur 8. Förklaring tabellen figur 7.

Stensättning L2021:3149

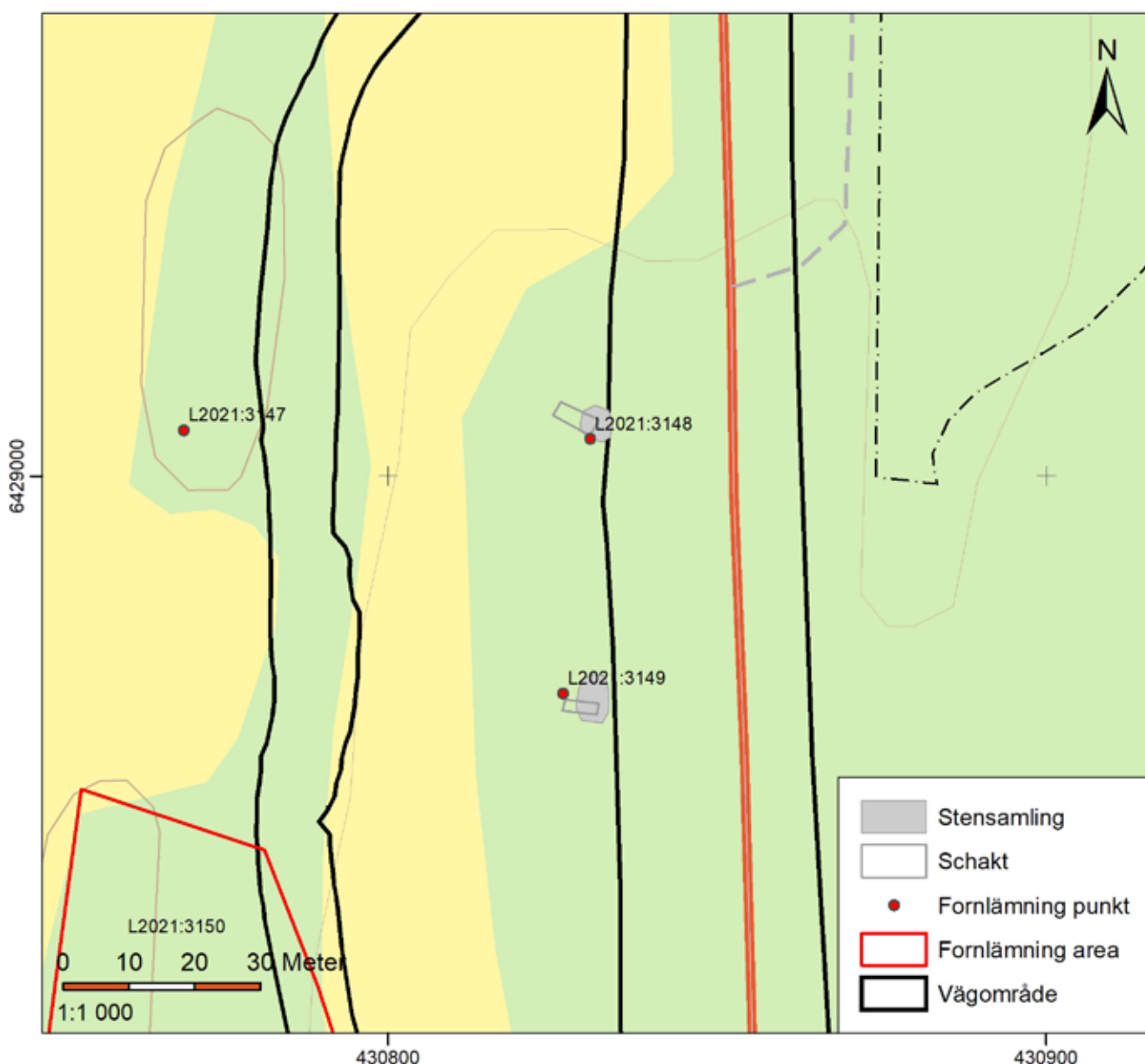
Lämningen hade innan utredningen statusen ”möjlig fornlämning”, men var då endast okulärt bedömd.

Den låg på den södra delen av ovan beskrivet impediment, se L2021:3148.

Vid inventeringen 2021 beskrevs den som rund, 5 meter i diameter och 0,2 meter hög. Den hade ett mittblock som var 1,5 meter stort och 0,6 meter högt.

Vid föreliggande utredning metaldetekterades platsen för den möjliga fornlämningen och ett sökschakt drogs genom stenpackningen för att få möjlighet att se stenmaterialet samt eventuella konstruktioner som kantkedjor. Vi kunde då se tre större block som låg i anläggningen, i övrigt bestod stenmaterialet av 0,2–0,5

Figur 9. Plan över schakten vid stensättning/möjlig fornlämning L2021:3148 och L2021:3149.

meter stora stenar. Inga konstruktionsdetaljer som kantkedjor eller dylikt kunde ses och vi bedömer L2021:3149 som ett sentida röjningsröse, vilket fortfarande är i bruk.

Bytomt/gårdstomt L2021:3185 vid Härstorp

Lämningen hade innan utredningen statusen ”ingen antikvarisk bedömning” eftersom uppgiften om bytomten var hämtad från en historisk karta, men inte hade bekräftats genom undersökning. Det fanns med andra ord inga synliga lämningar och platsen var inte heller undersökt (Ödeén 2021).

I Knut Fredrikssons serie *Sandhems Hembygdsböcker* och dess gårdskrönikor finns ett gediget arkivarbete att ta del av. Tyvärr finns inte utrymme inom detta projekt att gå till botten med Härstorps gårdshistorik, men här följer några nedslag från arkiven fram till 1800-tal (Fredriksson 1978, 1980 och 1985).

Första gången Härstorp finns upptaget i det historiska källmaterialet är år 1481, då det nämns i ett pergamentsbrev: *Tyrgels i haralztorp*. I 1541 års jordebok redovisas två hemman i Härstorp, ett skatte och ett kronohemman. Genom historien har det genomgående funnits två gårdar i byn, Nolgården (ibland Nordgården) och Sörgården. Sörgården övergår senare till frälsehemman.

Det verkar som det tidvis har varit knapert i Härstorp och 1632 förättades en syn på de båda hemmanen, vid vilken man insåg att de inte kunde göra skäl för mer än 1/2 hemman vardera. Senare, 1690 berättas att Nolgården inte ens kunde komma upp i detta och 1/4 blev därför öde ”*emedan ljungen övergår jorden*”.

1659 går Nordgårdens ränta eller skatt till ett infanteri under Gustaf Oxenstierna och enligt 1693 års jordebok var gården infanterikaptenens avlöningshemman under Vartofta kompani (Fredriksson 1978).

Om man ser mer till människorna som bodde i Härstorp kan man bland annat se en kronorättare under 1600-tal, två faktorismeder under 1700-tal och en Stina Andersdotter som var bosatt i en backstuga på Härstorps Nolgård under tidigt 1800-tal. Men domstolsprotokollen ger oss även scener ur det verkliga livet, till exempel står det om en dräng som gjort en kvinna i Härstorp med barn och som enligt rätten borde *en sådan förbindelse med vigsel fullborda* men som istället drog sin kos. Eller Vilhelm Andreasson från Härstorp som på marknaden i Slättäng slog till Carl Petersson så han föll omkull och mössan flög av. I protokollen finns också glimtar ur den misär som ofta rådde i Sverige och där det beskrivs hur fyra barn, det äldsta 10 år blir faderslösa och deras förmyndare försöker få hjälp med kläder och mat till dem. Tre andra barn ”*små och usla, att de icke kan tjäna varken kläder eller föda utan måste gå omkring i församlingen att tigga sig både kläder och föda, emedan dess fader var så utfattig, att det icke var det ringaste för dem att få*” (Fredriksson 1980). De sistnämnda fick dock ärva något av en

faster, vilket rätten biföll. Ett sista exempel handlar om inbrott i en handelsrörelse som fanns i Härstorp under mitten av 1800-talet och som hade två inbrott där bland annat vadmal, bomullstråd, knappar, kaffe, socker och sötmandel stals. Tjuvarna dömdes till fängelse på vatten och bröd (Fredriksson 1985).

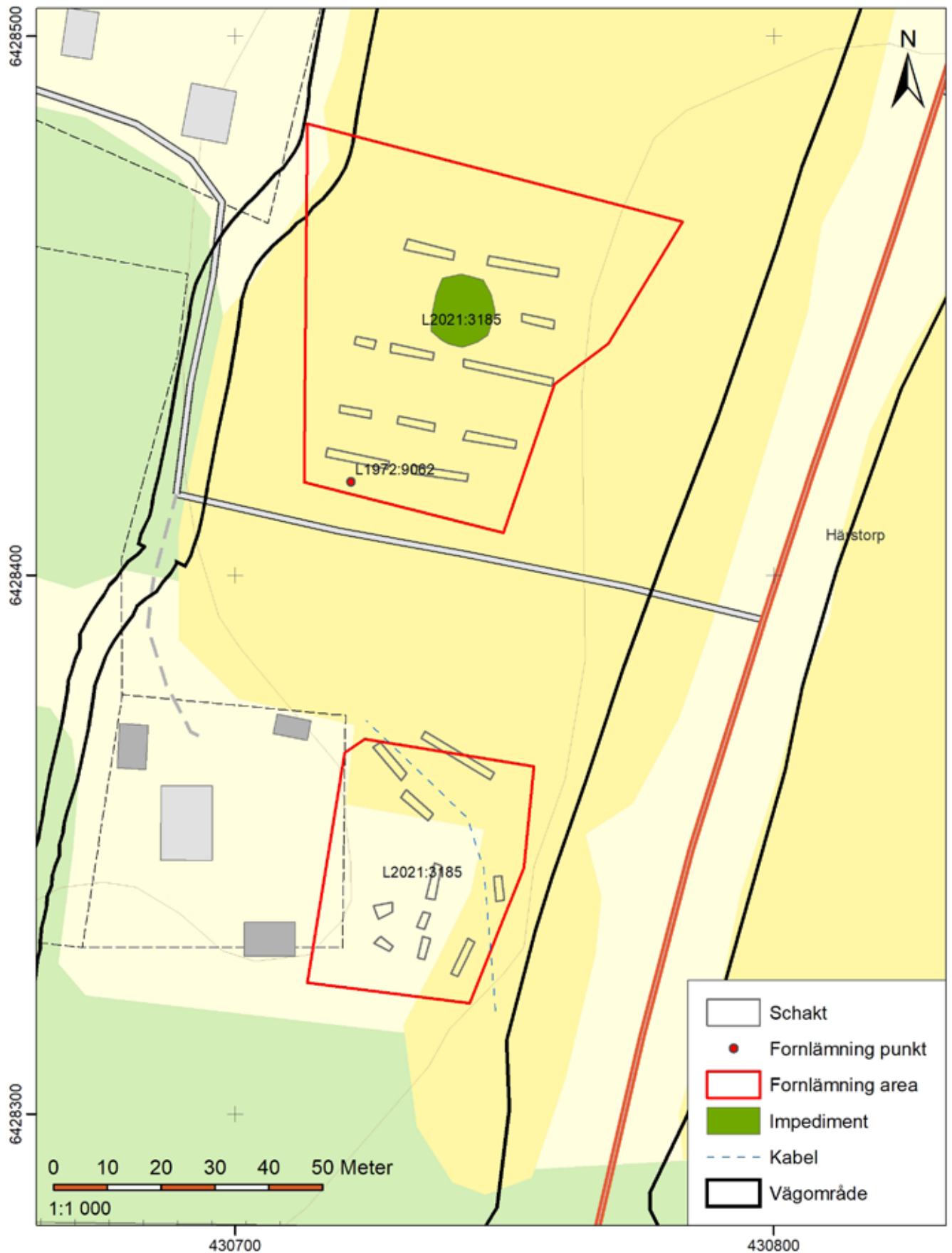
De kartor som finns över Härstorp visar hur de båda gårdarna Nolgården och Sörgården har legat (bilaga 1). Och det är utifrån dessa som registreringen i Kulturmiljöregistret gjordes i samband med utredningen 2021 (Ödeén 2021).

Undersökningsytan var alltså uppdelade i två mindre områden där det norra låg i en svag östsluttning med ett impediment med röjningssten centralt inom ytan (figur 11 och omslag). Den norra ytan bestod av nyplöjd åkermark. I södra gränsen av den norra ytan fanns en registrerad övrig kulturhistorisk lämning i form av en minnessten, L1972:9062. Den restes 1930 över två donatorer som skänkte medel till skolan som låg strax intill. Den södra ytan av bytomten låg delvis i ett platåläge, beväxt med buskar och träd delvis i en svag nordöstsluttning, vilken bestod av åker. Genom ytan gick en kabel som vi var tvungna att hålla ett visst avstånd till. På avsatsen i den västra delen, upp mot ett boningshus låg också en stor mängd sentida, nedgrävt skräp som försvårade schaktningsarbetet (figur 10–11).

Vid utredningen sökschaktades de båda ytorna och sammanlagt grävdes drygt 170 löpmeter schakt, med en bredd av 1,2 meter. Schaktdjupet låg mellan 0,2 till 0,6 meter och man kunde se att en utjämning av den kuperad åkern successivt skett genom århundraden av markbearbetning. Främst var det i den norra delens nordöstra begränsning där något sankare områden fanns och där vi kom ner till ett schaktdjup på 1,5 meter. I övrigt utgjordes matjorden av brun till mörkbrun humus. Undergrunden bestod av ljusbrun sand med inslag av grus, men även silitigare partier fanns.

Figur 10. Exempel på det sentida skräp som fanns nedgrävt vid södra området av Härstorps bytomt.

Figur 11. Plan över schakten som grävdes inom L2021:3185.

Inom den södra ytan kom berg upp i dagen vid schaktningsarbetet.

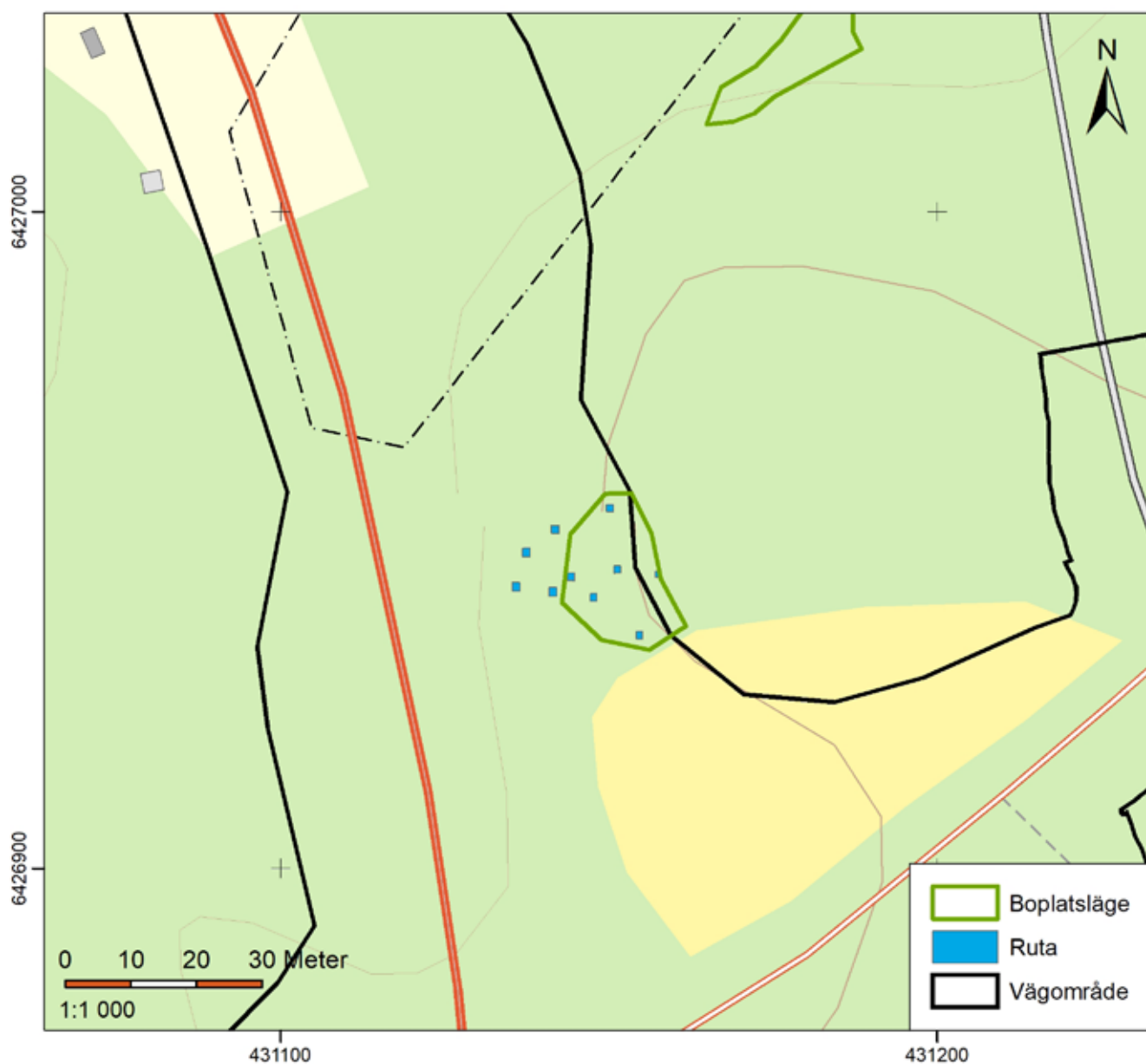
Då stora delar av utredningsytan var nyplöjd kunde vi okulärt se ett spritt fyndmaterial av tegelkross, yngre rödgods, brända ben och förslagat tegel. Inget av detta samlades in då det rörde sig om lösfynd utan någon förankring i huskonstruktioner eller dylikt.

Metalldetekeringen gav främst järnföremål som spikar, beslag och ett gångjärn. Inte heller detta sparades eftersom det inte kunde knytas till någon konstruktion eller anläggning.

Boplatsläge (Id 122) vid Björstorp

Vid utredningen 2021 markerades platsen som ett lämpligt boplatsläge för stenålder med tanke på det strandnära läget mot Björsjön och Tidan. Det fick då Id nr 122 (Ödeén 2021). Platsen

Figur 12. Plan över rutorna som grävdes vid Björstorp.

låg i ett avsatsläge i en nordvästsluttning ner mot vattendragen och rv 26/47. På platsen växte äldre blandbarrskog med inslag av asp. Undervegetationen bestod av ormbunkar, blåbärsris och mossor. Påpekades här kan att den yta som mättes in med handdator vid inventeringstillfället inte helt stämmer överens med den faktiska platån (figur 12). Med handburen gps finns alltid en felmarginal främst i skogsmark på upp till 10 meter. Vi valde ändå att utreda hela ytan som vi bedömde kunde innehålla lämningar.

För att söka spår av eventuella aktiviteter från stenålder grävde vi provrutor för hand. Sammanlagt gjordes 10 provrutor som var 0,6 × 0,6 meter stora. Rutorna var 0,2–0,35 meter djupa och under vegetation och podsol låg ett 0,05–0,1 meter tjockt matjordslager som utgjordes av ljusbrun, sandig, något humös morän med inslag av grus.

Det framkom inga artefakter av flinta eller kvarts vid provrutsgrävningen som kan visa på att platsen har använts under förhistorisk tid.

Boplatsläge (Id 133) vid Paris

Läget som hade bedömts som ett bra boplatsläge kunde vid den kompletterande, inledande inventering konstateras låg utanför det område som berördes av vägbyggnationen. Efter samråd med Länsstyrelsen utgick därför detta område.

Lägenhetsbebyggelse L2021:3171, Källeberg

Kallades också *Grenastugan* efter Carl Gustafsson Gren som byggde den år 1873. Gren hade tidigare tjänat som korpral. Torpet låg under Spåneryd och beboddes fram till 1902 (Axéll 1988).

Lämningen L2021:3171 hade innan föreliggande utredning statusen ”ingen antikvarisk bedömning”. Detta eftersom det var genom en uppgift hämtad från en skylt på platsen som vi fick

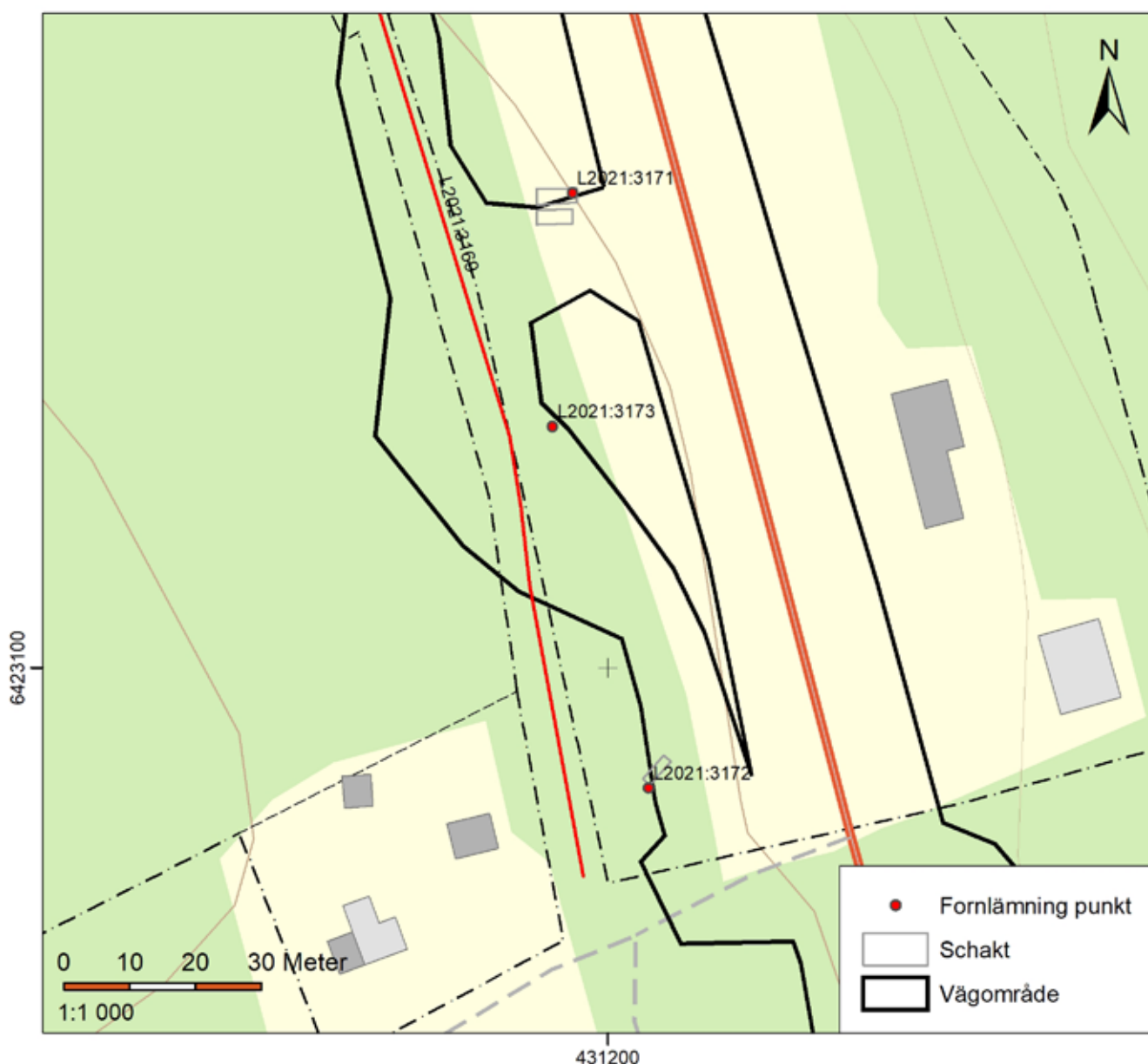
Figur 13. Platsen med skylten över torpet Källeberg. Till höger syns spåren efter den nyligen nedgrävda kabeln. Foto från söder.

kännedom om Källeberg. Det fanns med andra ord inga synliga lämningar och platsen var vid det tillfället inte heller undersökt (Ödeén 2021).

Vid den aktuella utredningen metalledetkterades först ytan där torpet Källeberg ska ha legat. Platsen låg på en plan avsats mot en brant sluttning i väster och strax öster om hade nyligen en kabel grävts ner, som vi måste hålla ett visst avstånd till (figur 13). Vid metalledetkteringen framkom endast sentida fynd, till exempel spikar och en ölburk.

Därefter grävdes två sökschakt med en sammanlagd yta på cirka 40 m². Vid denna insats fann vi dock inget som visar att det har stått en lägenhetsbebyggelse på platsen, varken i form av konstruktioner eller anläggningar.

Figur 14. Planen som visar schakten vid lägenhetsbebyggelserna Källeberg L2021:3171 och Sjöbergs L2021:3172.

Lägenhetsbebyggelse L2021:3172, Sjöbergs

Även detta torpet låg under Spåneryd och byggdes av soldaten Sven Sjöberg 1726. Sven hade tidigare varit soldat och då med Åsen som boställe, men fått avsked då *"han var gammal och döv, som han fått utav tryckningen av ett kanonskott i Pommerska kriget"* (Axéll 1988). Stugan beboddes sedan fram till sent 1800-tal, bland annat av en klockare.

Även lämningen L2021:3172 hade innan utredningen statusen "ingen antikvarisk bedömning" eftersom det var en uppgift hämtad från en skylt på platsen. Den hade alltså inte bekräftats genom synliga lämningar eller undersökning. Även denna torplämning låg intill en cirka 3 meter hög sluttning, delvis också ner i sluttningen (figur 15).

Området avsöktes först med metalldetektor, med ett sentida fyndmaterial som resultat. Vi grävde också ett omkring 10 m² stort sökschakt på platsen. Det visade på mycket omrörda massor, med större stenar, asfalt och sentida skräp nedgrävt. Det fanns med andra ord inga spår som visade att en lägenhetsbebyggelse stått på platsen.

Figur 15. Den något svårschaktade ytan för L2021:3172, Sjöbergs. Foto från väster.

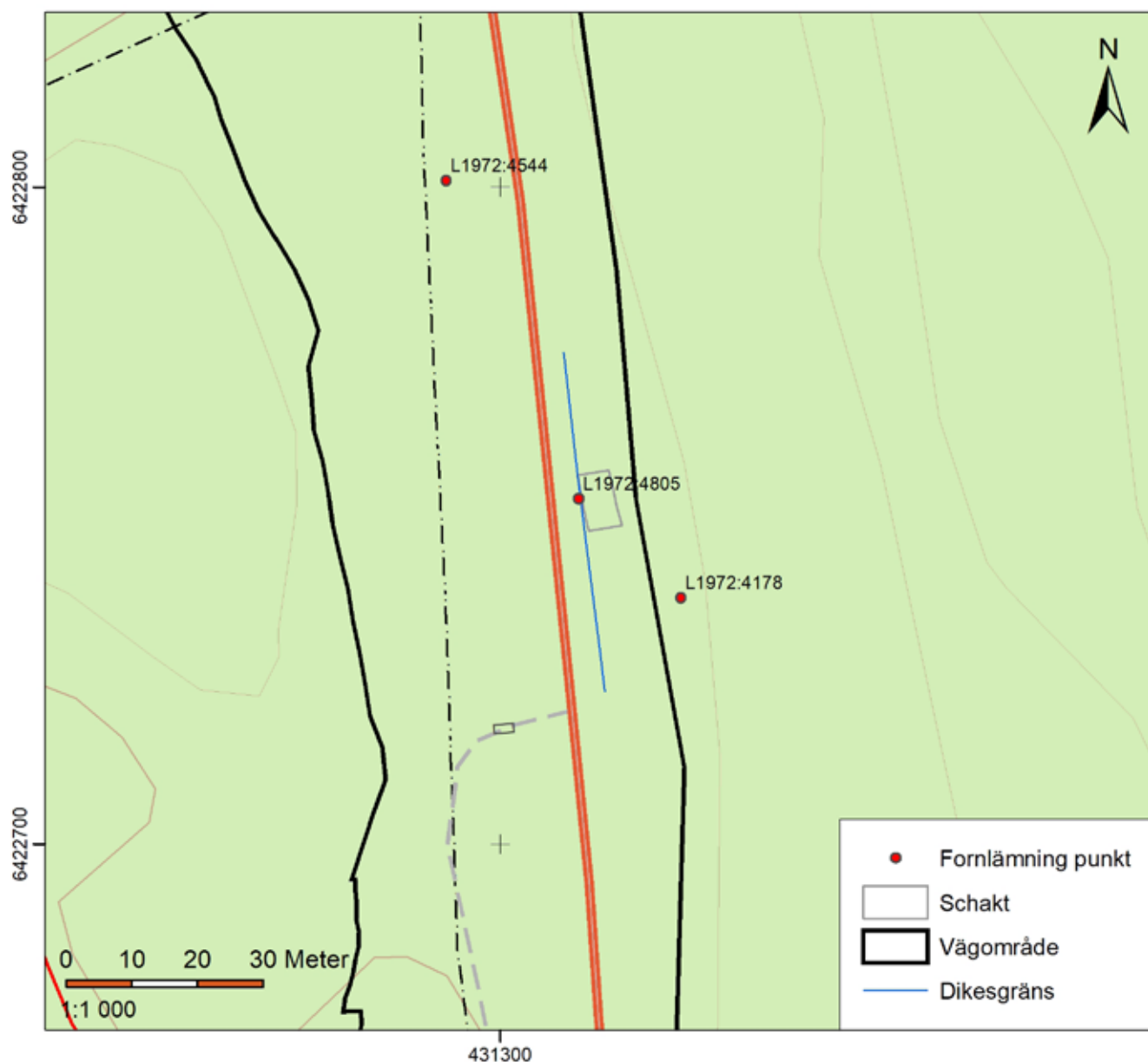
Grav markerad av sten/block, L1972:4805

Lämningen var innan utredningen registrerad som "övrig kulturhistorisk lämning". I beskrivningen i Fornsök står att det rör sig om en rest sten i granit som är 0,9 meter hög, 0,4–0,5 meter bred i basen och avsmalnande uppåt. Norr om stenen fanns vid inventeringstillfället på 1950-talet några stenar, som var 0,3–0,8 meter stora och som möjligen kan ha fungerat som skoning. Men vid den inventering som gjordes under 1980-talet beskrivs inte den resta stenen närmare, så eventuellt är den redan då borta. I Fornsök finns också en anteckning från digitaliseringen daterad 2002-01-23 om att lämningen "hamnar i väg och torde vara borttagen". Detta kunde också konstateras vid vår utredning 2021, då lämningen inte kunde återfinnas utan bedömdes vara borttagen vid breddning av vägen (Ödeén 2021).

Ytan där stenen har stått enligt Fornminnesregistret låg i vägområdet och bestod av ett dike i väster och en avplanad yta som avgränsades av skogen i öster. Den plana ytan var beväxt med mossa. Inom föreliggande utredning skulle fastställas om det fanns spår kvar på platsen, eventuellt efter stenarna som nämns ovan eller en mörkfärgning efter ett stenlyft.

Figur 16. Arbetsbild från ytan för den resta stenen, L1972:4805. Emma mäter, Kristina torvar av. I bakgrunden syns milstenen L1972:4178. Foto från norr.

Då vi inte fick möjlighet att nå platsen med grävmaskin genom skogen från öster beslutade vi att torva av en större yta för hand. Detta gjordes och ytan var omkring 35 m². Vi kunde dock inte se spår varken efter den resta stenen eller de stenar som eventuellt tjänat som skoning. Där fanns inte heller sotiga partier med kol eller sot som kunde ha indikerat en brandgrav. Förutom detta metalldetekterades ytan, med endast ett sentida fyndmaterial som resultat.

Vi bedömer att den resta stenen redan under mitten av 1900-talet har tagits bort i samband med vägarbete av något slag. Det fanns inga spår på platsen efter den. Milstenen L1972:4178 står dock oskadad kvar.

Figur 17. Plan som visar den avtorvade ytan vid grav markerad med sten/block, L1972:4805.

Fynd

Inga fynd tillhöriga anläggningar eller konstruktioner påträffades vid utredningen.

Utvärdering av undersökningsplanen

Vid den kompletterande utredningen, steg 1, påträffades inga områden som föranledde mer schaktning eller provrutsgrävning än det som redan var planerat. Dessutom utgick ett boplatsoområde, Id 133, vid fastigheten Paris (Ödeén 2021). Detta på grund av att området inte skulle komma att beröras vid vägprojektet. Beslut togs efter samråd med Länsstyrelsen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-10723-2021
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2022-03-31
Jönköpings läns museums dnr: 2022-066
Beställare: Trafikverket
Rapport- och fältansvarig: Anna Ödeén
Rapportgranskning: Ann-Marie Nordman
Fältpersonal: Emma Boman, Kristina Jansson,
Clara Jönsson (praktikant) och
Anna Ödeén
Fältarbetstid: 2022-05-03–2022-09-29
Län: Jönköpings län
Kommun: Mullsjö kommun
Socken: Nykyrka och Sandhem socknar
Fastighetsbeteckning: Klockesten 1:2 m.fl.
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad 64E
2dN, 64E 2dS och 64E 3dS
Koordinater: N: 6422749 E:431311
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökningsyta: Cirka 7 000 m²
Fornlämningsnummer: L2021:3148, L2021:3149,
L2021:3185, L2021:3171,
L2021:3172 och L2021:3172.
Fornlämningstyp: Stensättning/möjlig fornlämning,
bytomt/gårdstomt, lägenhets-
bebyggelse och grav markerad
av sten/block
Tidigare undersökningar: Dnr 2020-302

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Kulturmiljöregistret, Forsök: <https://app.raa.se/open/forsok/>

Kartmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA)

Geometrisk avmätning. Härstorp 1-3. Akt: P174-28p 3:33-34. Upprättad av Johan Gyllenstig Botvidsson 1645.

Storskifte. Härstorp 1-3. Akt: P174-28:3. Upprättad av Per Nylandh 1797.

Tryckta källor och litteratur

Axéll, Åke. 1988. *Torp och backstugor*. Nykyrke Fornminnes- och Hembygdsförening. Mullsjö.

Börjesgård, Britt-Marie, Gustafsson, Jörgen och Nordström, Mikael. 2001. *Mullsjö kommun, Jönköpings län. Kulturhistorisk inventering*. Jönköpings läns museum 1999-2000. Kulturmiljöavdelningen, Byggnadsvård/arkeologi. Jönköping.

Engman, Fredrik, Lorentzon, Moa och Wennerberg, Rickard. 2008. *Skog & Historia i Jönköpings län. Lägesrapport för åren 2004-2007, efter avslutandet av Gröna jobb. Almesåkra m.fl. socknar, Aneby m.fl. kommuner, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2011:71. Jönköping.

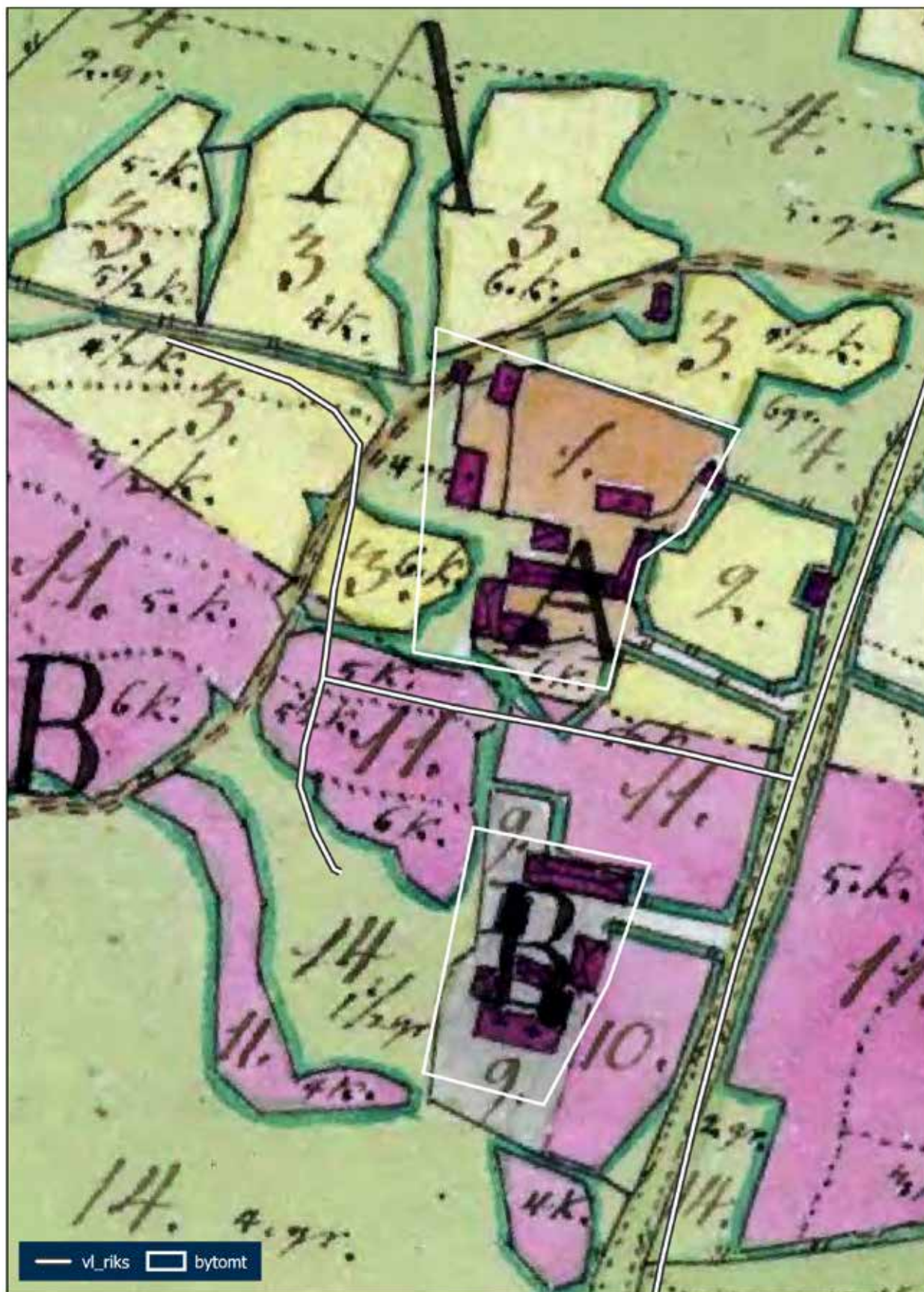
Fredriksson, Knut, 1993. *Backstugor och torp i forna dagars Sandhem*. Serien Sandhems hembygdsböcker 2. Sandhem.

1978. *Sandhems Gårdskrönikor med särskild hänsyn till 1600-talet. Del I*. Serien Sandhems Hembygdsböcker nr 6. Sandhem.

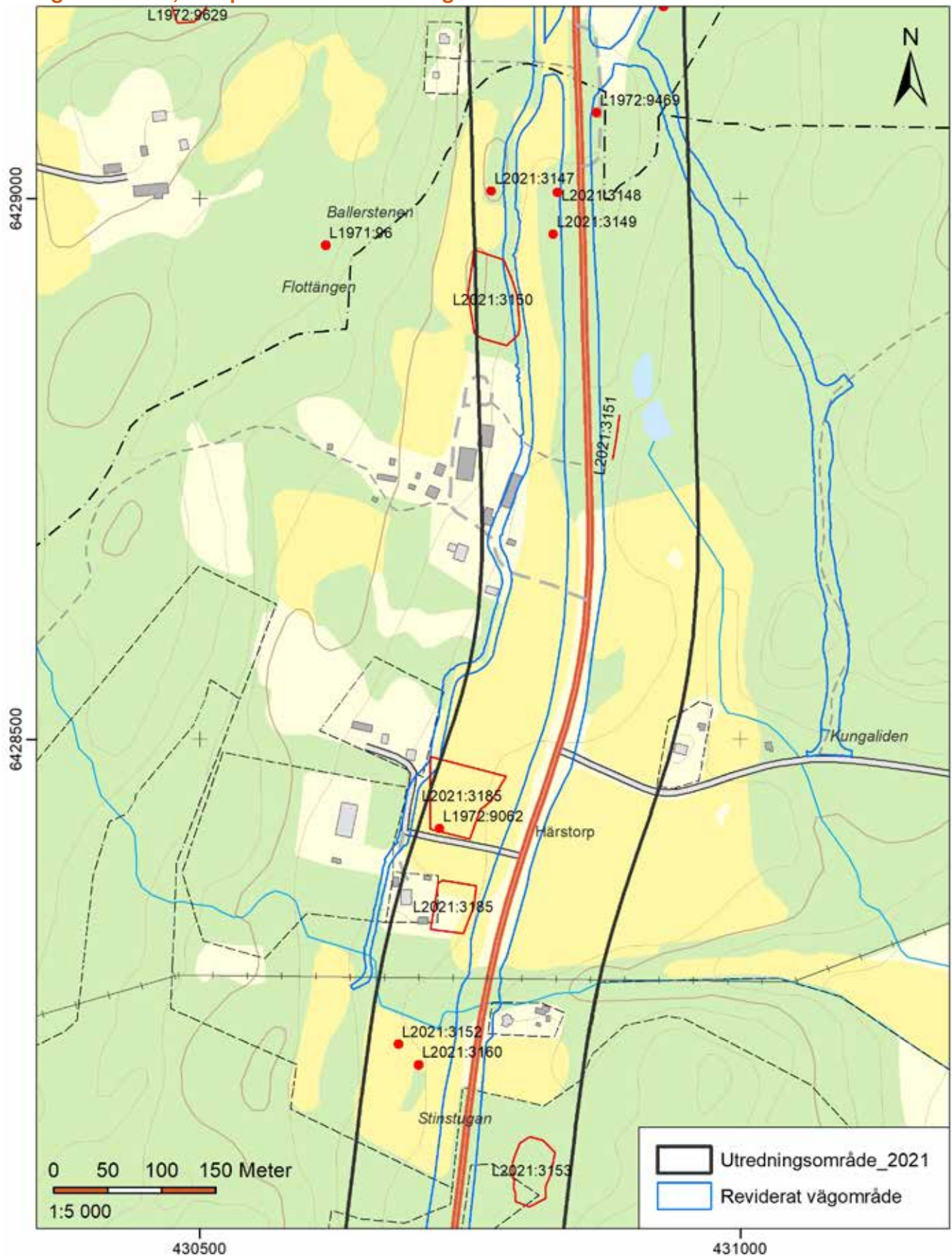
1980. *Sandhems Gårdskrönikor med särskild hänsyn till 1700-talet. Del I*. Serien Sandhems Hembygdsböcker nr 8. Sandhem.

1985. *Sandhems Gårdskrönikor med särskild hänsyn till 1800-talet. Del II*. Serien Sandhems Hembygdsböcker nr 12. Sandhem.

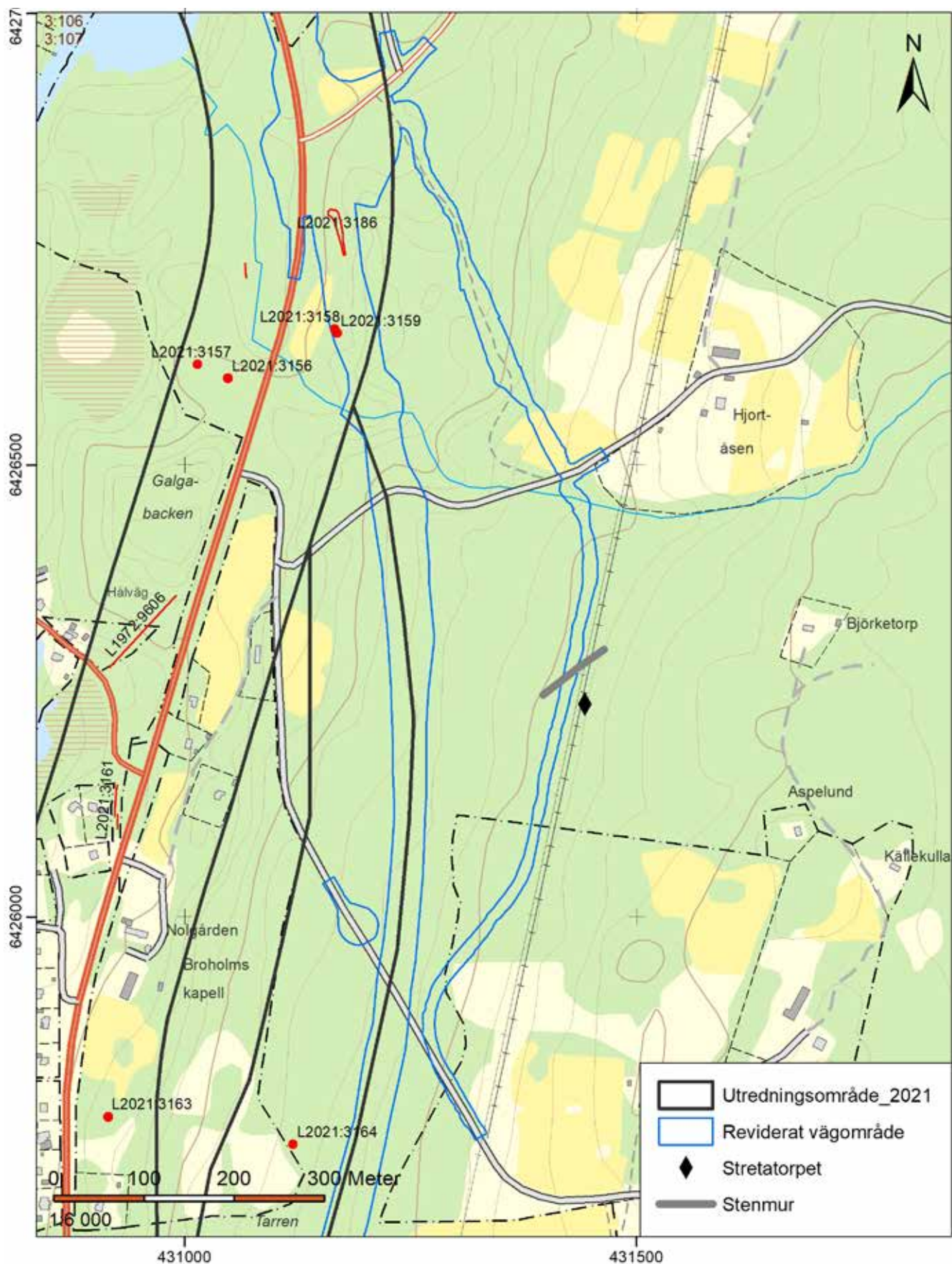
Ödeén, Anna. 2021. *Riksväg 26/47 mellan Slättäng och Mullsjö. Arkeologisk utredning, steg 1, genom flera fastigheter längs rv 26/47, Nykyrka och Sandhems socknar i Mullsjö kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2021:15. Jönköping.

Härtorp i storskifteskartan från 1797. De helvita markeringarna visar den registrerade bytomten L2021:3185 utifrån kartanalysen som gjordes i samband med utredningen 2021. Rektifieringen ovan är gjord av praktikant Clara Jönsson.

Bilaga 2. Planer, kompletterande utredningen

Kompletterande, steg 1-områden vid Härstorp och Hallavadet. Här blåmarkerade. Det svartmarkerade området inventerades vid utredningen 2021.

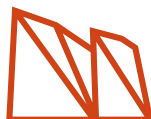

Kompletterande steg 1-områden, mellan Björstorp och Slättorna. Här blåmarkerade. Det svartmarkerade området inventerades vid utredningen 2021.

I samband med Trafikverkets planer på att bygga om riksväg 26/47 mellan Mullsjö och Slättäng har vi gjort en arkeologisk utredning av vissa lämningar utmed vägsträckan.

Aktuella i föreliggande rapport är två möjliga fornlämningar, två lägenhetsbebyggelser, en by/gårdstomt, en grav i form av en rest sten och två boplatslägen.

Inom dessa lämningar påträffades inga anläggningar eller konstruktioner.

Arkeologisk rapport 2022:26
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM